

Аксіоми недоведених традицій

Іван Білик

Віддавна слово "гуни" вважається лайкою. Звідки тягнеться коріння тієї неслави, яка живе й досі, хоча самі гуни зійшли з теренів історії вже п'ятнадцять століть тому? Й чим заслужили вони такої зневаги серед народів Європи, зневаги, що дорівнює не менш одіозному імені вандалів?

Перші історики, чиї згадки про гунів дійшли до нас, виводили генеалогічне дерево цього народу то з берегів Льодовитого океану, то з таємничих надр неіснуючих європейських пустель, але в кожного з них крізь афішовану об'єктивність проступає неприхована зненависть до гунів.

Римський історик кінця IV сторіччя Марцеллін Амміан доводить, нібито вони прийшли в Європу з країни Кінокефалів, що міститься десь у тундрах, змальовує їх потворними монголами, які зумисне обпікають собі обличчя, щоб не росла борода. Готський же історик Йордан виводить плем'я гунів од шлюбу якихось "відьом", що їх буцімто конунг Філімер, син Гадаріха, прогнав у дикі степи, та ще таємничих "нечистих духів". В іншому ж місці той самий Йордан твердить інше: гуни пішли з булгар...

Але не дивуймося Йорданові й Амміанові. Вони були дітьми свого часу, й над ними тяжіли традиції ранньосередньовічної хронографістики. Ми читаємо твори цих істориків із застереженням, і ніякі "відьми" та "нечисті духи", та казкові країни Кінокефалів не шокують нас.

Але як дивляться на предмет новітні історики? Перелічувати всіх авторів тут було б не доцільно, тож загляньмо до енциклопедій, що ввібрали в себе квінтесенцію знань. У відповідному томі БСЭ в статті "Гунны" читаємо: "Кочовий народ Центральної Азії, який мешкав спершу на північ і захід від р. Хуанхе й створив у III—II ст. до н. е. на території Монголії та Пд. Прибайкалля військово-племянний союз, відомий з китайських джерел під назвою "хунну".

Й далі йдеться про те, як гуни підкорили Китай, як потім, зазнавши поразки, розкололись навпіл, і північна частина їхня почала поволі кочувати на захід, аж доки не опинилася в Європі й у середині V століття прийшла в занепад, а згодом розчинилася серед європейців.

Те саме читаємо й в УРЕ. Різниця тільки, що тут подано старіші відомості про "хунну": вперше про них згадано в китайських літописах за 2356 років до н. е.

Але ж у тих славетних китайських джерелах йдеться про "сюнну", й ця назва, погодьмося, дуже мало нагадує слово "гуни". Чи не про різні народи тут йдеться?

Якщо вивчити праці вітчизняних археологів й істориків В. В. Бартольда, К. О. Іностранцева, С. С. Сорокіна, С. В. Кисельова, М. П. Толя, М. Я. Бічуріна, В. В. Латишева, П. К. Козлова та О. М. Берштама, які зазначені в енциклопедіях серед учених, що досліджували історію цього народу, — то вийде, що "хунну" справді існували й, згідно з китайськими літописцями, десь на зламі ер почали свій повільний марш на

захід. Знайдено й археологічне підтвердження того, що вони попутно засновували свої кочові держави то в Північній Монголії, то й ще ближче до нас. Але, незважаючи ні на які старання вчених, західніше від Казахстану жодних слідів цього великого й могутнього народу не знайдено.

Чи може таке бути? Адже гуни панували в Європі довгі століття.

Відомо, що донька гунського царя, якого Амміан називає Гуном, була одружена з датським королем Фродо III, а він, за хронологією Торфея, сів на престол ще 222 року н. е. Виходить, що гуни вже були в Європі принаймні з кінця II сторіччя. Останні ж згадки про гунів стосуються не Аттіли, й навіть не його синів, а далекого вже нащадка Мундо, який служив при дворі імператора Юстиніана.

Звідси виникне логічне запитання: чи міг такий могутній і вельми численний народ, який проіснував у Європі щонайменше чотири століття, якому корився й сплачував данину цілий континент, не залишити по собі жодного сліду?

Ні, це був би абсурд.

Наші вчені, та й не тільки наші, стверджують, що після Аттіли його імперія розпалася. Й це справді так, але ж розпалась імперія, тобто відкололася більшість колоній та залежних племен і народів, а самі ж гуни не могли отак безслідно запастися в небуття!

Дійсно, історія знає чимало прикладів, коли той чи той народ зникав номінально, вливши свою кров у кров сильнішого. Так сталося із галлами, з більшою частиною західних слов'ян, із дакійцями, які в силу відомих обставин навіть називатися почали римлянами ("румун" саме й означає "римлянин"); так вийшло, нарешті, й з незчисленними племенами наших половців. Але ж галли полишили по собі величезний арсенал матеріальних пам'яток, хоч і втратили мову, а половці, ставши, компонентом генези української нації, віддали нам тисячі й тисячі своїх слів, майже всі річки Лівобережної України та Причорномор'я й досі носять тюркські назви. А балки, а гори, а степові озера! Про високі половецькі могили з оригінальними пам'ятками на них уже годі й казати: то реліквії, які красномовно свідчать про те, що великий народ, у яку скруту б він силою обставин не потрапив, — зникнути безслідно не може.

Віддавна серед деяких істориків усталилася думка, що найближчими родичами стародавніх гунів є угорці. Воно й справді заманливо: адже в Європі Угорщину називають Унгарія (Hungaria), а державу Аттіли готські історіографи звали Гунігард або Гуналанд. Угорці щиро повірили в це, хоча й кажуть на себе "маджари", й почали посилено шукати підтвердження такої гіпотези. В похід вирушало безліч археологічних експедицій, які брали собі за мету знайти бодай які-небудь сліди легендарних гунів, однак усе марно.

І хоча всім відомо, що угорці прийшли, на свою теперішню землю з угро-фінського етнічного материка в Приураллі через добрих чотири століття після смерті Аттіли, але думка про Угорщину, як країну гунів, од багатократного повторення так укорінилася, що лишається й досі якоюсь аксіомою (ніким і ніколи, щоправда, не доведеною).

Висновок поки що може бути один: народів-примар в історії не було й не могло

бути; якщо ж вони й є, то це плід фантазії, традиція, яка тягнеться ще з сивих часів Геродота. Існують і існували народи в плоті й крові, й кожен був носієм своєї, лише йому притаманної духовної й матеріальної культури, а все, що стосується матеріального, — вічне й незнищенне. Й коли ми не знайшли слідів Геродотом згадуваних амазонок, то це ще не означає, що їх не було, а просто ми не там або не те шукали. Але про це пізніше.

На яких же широтах і меридіанах шукати гунів? Чи вертатися знову назад у півпустелі Забайкалля та Монголії, чи продовжувати пошуки в тій-таки Угорщині, де ми безрезультатно блукаємо ось уже п'ятнадцять сторіч? І чи так уже старанно ми дослідили всі відомості про гунів?

Далєбі, ні. Тим часом багато істориків і дуже, й не дуже давнього часу спрямовували пошук таємничих гунів у зовсім іншому напрямку, ніж ми шукаємо зараз.

За свідченням уже згадуваного Амміана, готи дуже давно були знайомі з гунами, ще задовго до славнозвісного Болимира (чи Велімира), який 376 року нібито з'явився з-за Дону зі своїми ордами. Навпаки, гуни служили у війську готських конунгів і навіть воювали проти своїх же одноплемінців у тій готсько-гунській війні.

Візантійський історик III століття (третього!) Марціан Гераклійський пише, що навколо Дніпра, за аланами, живуть так звані хоани. Отже, навколо Дніпра, а не десь там за Доном, за Волгою, чи в Середній Азії.

Думки про те, що гуни споконвіку жили на наших землях, дотримувалися й вчені пізніших часів. Вслід за Птолемеєм, який писав, що гуни (хойни) мешкають на лівому березі Дніпра, вслід за Амміаном та Марціаном Гераклійським, такої самої точки зору дотримується й Адам Бременський, північнонімецький хроніст другої половини XI сторіччя: столиця Гунігарду зветься в нього Хівен. І якщо ця назва здається нам сумнівною, то звернімося до безпосереднього наступника й земляка Адама Бременського — Гельмольда. Цей історик, який жив у середні XII сторіччя, в своїй фундаментальній праці "Хроніка слов'ян" неодноразово повторює, що всі слов'янські землі, які лежать на схід від Данії й славляться величезними багатствами, датчани називали колись Острогардом, а тепер, у його час, називають їх також Гунігардом — через їхнє населення гунів. Там уміщує він і гунський метрополіс (столицю), який зветься Хуе.

За його словами, земля гунів починається відразу ж за Ельбою. Вчений, якого ніяк не назвеш слов'янофілом, — навпаки, в німецькій експансії на Схід він був одним з її ідеологів, — усі ці землі віддає гунам. І це в той час, коли, якщо вірити деяким історикам, гунів уже давно й на світі не було, а їхні рештки хто зна й скільки сторіч тому буцімто засимілювались між мадьярами.

Отже, слід гадати, що так звані гуни — народ споконвіку європейський і нізвідки, тим більше з Північного Китаю, не прийшов. Але тут виникає вже щось нове. Говорячи про Гунігард, Гельмольд ніскільки не сумнівається, що це країна суто слов'янська, й навіть у свій час, у середині XII сторіччя, в добу найбільшого розквіту Київської Русі,

наймогутнішої серед усіх європейських держав, називає "метрополісом" слов'янського світу Хуе.

Що це справді Київ, знаходимо підтвердження в інших, раніших і пізніших авторів. Ф. Гаген, наприклад, у своїх примітках до першого німецького видання "Пісні про Нібелунгів" каже, що Київ, той самий, що за Гельмольдом зветься Хуе, в сагах "Кіенуборг у Канугарді" варяги називали Самбатом, тобто збірним місцем для кораблів на Дніпрі (німецькою *Sammelplatz der Boote*, скорочено *Sambot*).

Цей Самбат не викликає ніяких сумнівів. Здається, усі історики вже давно погодилися, що то Київ. Дивно тільки, чому, погодившись з одним, вони повз увагу пропускають інші твердження того самого автора: що й Кіенуборг, і всі до нього подібні назви, — то не вигадка й не химера, а Київ.

Шведський вчений XVII сторіччя Олай Варелій у примітках до видання "Герварської саги" пише, що в скандинавському епосі Русь часто називається Країною гунів, а його співвітчизники віддавен називають Русь Гунегардом. І для підтвердження покликається на Саксона Граматика, який у життєпису Фродо III русів та гунів так само вважає одним народом.

Академік російської АН Л. Стефані, який у Лейпцигу видавав книгу Гельмольда "Хроніка слов'ян", твердить: Русь колись називалася Гунігардом. Але в цій книзі читаємо:

"Якщо приєднати до Славонії й Угрію, чие населення й модою, й звичаями не відрізняється од слов'ян, то територія, яку займають слов'яни, майже незмірима". Що ж, Угорщина навіть у XII столітті, після трьохсотрічного панування прийшлих мадярів, ще лишалася власне слов'янською країною. Й нічого дивного в тому, що сучасна угорська мова ввїбрала в себе масу слов'янських слів, особливо культурної лексики осілих слов'ян-хліборобів.

Думки, що "гуни" — то не самоназва й не назва якогось таємничого народу, який невідомо звідки взявся й не знати в які тартарари канув, дотримувалися й пізніші історики, в тому числі й слов'янські. Й навіть наші — вітчизняні. Чи не першим до цього висновку прийшов видатний історик-демократ Юрій Гуца, походженням українець, який досліджував історію слов'ян і виступав під псевдонімом Венелович і Венелин. Ще в першій половині минулого сторіччя він висловив певність, що царство Аттіли було руською державою. Мав він і численних послідовників. А ось що каже з цього приводу відомий чеський вчений, чий авторитет немає потреби доводити, П. Й. Шафарик:

"Не тільки видатні візантійські письменники Феофан і Кедрін словом гуни називали слов'ян; західні письменники, починаючи від Беди Венерабіліса, гунами називали теж слов'ян. Тому й зрозуміло, чому в германських народних переказах та інших давніх пам'ятках під словом гуни маються на увазі слов'яни... Так само і в північних квідах... гунські богатирі *Jarisleifr* — Ярослав і *Jarizscar* — Ярожир та інші — також виявляються слов'янами". Більше того: Шафарик твердить, що нащадків слов'ян у Швейцарії до останнього часу звали гунами.

Так, стародавні, античні історики, починаючи від Геродота, мали за звичай називати одним, збірним іменем багато племен і народів, які їм безпосередньо не загрожували. Довгий час усі північні народи в них були гіпербореями, тоді стали скіфами, пізніше сарматами й т. д. І якщо ми вже кажемо, що гуни — аборигени Європи й мають власну назву слов'ян, то логічно виникає запитання: а хто ж тоді були скіфи? Чи справді їх асимілювали сармати, заповнивши їхні землі після походів Олександра Македонського, як твердить М. М. Карамзін услід за Діодором Сіцилійським? І куди ж ділися тоді самі сармати? Черговий народ-примара?

Звернімося ж до історії.

Говорячи про стосунки греків з гунами, Пріск свідчить про те, що імператором Феодосієм II, "крім того, було наказано передати гунському цареві усно, що він не повинен вимагати, щоб до нього виряджали послами сановників найвищого рангу, бо цього не було ні за його предків, ні за інших правителів Скіфської землі". Й зразу ж наводяться слова грецького чиновника Вікілли, який каже: "В ромеїв уже нема жодного втікача з числа скіфського народу, всі вони видані. Аттіла, спалахнувши гнівом, ще дужче лаявся, бо втікачів з його народу в ромеїв багато".

Й тут, і там гунів називають скіфами, й рід Аттіли виводять з найдавніших скіфських династій, навіть сам Аттіла каже, що його народ — скіфський. Чи не помилка це? Але гортаймо щоденник грецького дипломата, який особисто знав Аттілу та його підданців. "Бачачи, — каже Пріск, — як Максимін занепав духом, я взяв із собою Рустикія, бо він знав скіфську мову, й разом з ним пішов до Скотти".

Отже, гуни розмовляли не якоюсь, а скіфською мовою. Й трохи ближче: "Аттіла при цьому оголосив, що коли ромеї зволікатимуть або ж почнуть готуватися до війни, то й він перестане втримувати скіфське військо від нападу".

Таким чином, і військо в так званих гунів — скіфське. Та не тільки Аттіла належав до предковичної скіфської династії — весь його народ, як і тисячу років тому, є державним: "Коли Епігена було призначено послом, вони поїхали до Уннів. Дісталися Марга, Місійського міста в Іллірику. Воно розташоване на березі Істру навпроти фортеці Константії, яку видно на тому боці. Туди ж прибули й царські скіфи".

Виходить, мало що змінилося після Геродота, й недоцільно позбавляти скіфів етнічної приналежності. Це не описка історика. Пріск і далі вживає щодо гунів той самий термін: "Щоб за дотримання договору Ромеї платили Царським Скіфам щорічно по сімсот літрів золота"... "Він (Аттіла) подарував їм (новим послам) коней та звірячих смушків, які правлять за оздобу Царським Скіфам".

І все в гунів скіфське: й одяг, і зброя, й закони, й звичаї. Описуючи подорож до Аттілової столиці, Пріск каже:

"Подолавши певну путь разом із варварами, ми за наказом скіфів, приставлених до нас, виїхали на інший шлях, а тим часом Аттіла зупинився в якомусь місті, щоб узяти шлюб з донькою Ески, хоча вже й мав багатьох жінок: скіфський закон дозволяє багатоженство".

"На наші крики скіфи повибігали з хат із запаленими жмутами очерету... й

гостинно запросили нас до себе... Володарка селища, одна з дружин Вліда, прислала для нас їжу, яку внесли дуже вродливі жінки. Це в скіфів є виявом шани".

Пріск, який опинився в країні гунів, увесь час говорить нам про скіфів, і то знаменно: "Онігіс, після царя найбагатший і наймогутніший з-поміж скіфів..." І це тоді, коли після зникнення самих скіфів з політичної та географічної арени світу нібито минуло вже близько восьми сторіч, звичайно, якщо вірити Діодорові Сіцилійському та Карамзину.

Там, де Пріск Панійський описує зустріч Аттіли з мешканцями столиці, виникають зовсім виразні асоціації. Мимовільно починаєш думати: звідки знайомий нам цей ритуал вітання прибулого шановного мандрівника? Аттілу зустрічав хор дівчат, співаючи йому славу, а жона першого сановника піднесла йому хліб-сіль. При цьому історик зазначає: "Такий звичай вважається в скіфів знаком високої шани".

Ми більш-менш добре уявляємо собі придворні й народні звичаї східних племен, у тому числі й монгольських. А цей звичай відомий нам з документів X-XI сторіч, і він належить нашому народові. Якщо викликає сумнів отой, Пріском описаний хор дівчат, що співав своєму цареві скіфських пісень, то хліб-сіль промовляє ще виразніше. Цей звичай міг народитися тільки в народові, який споконвіку займається хліборобством, а ніяк не серед кочових скотарських племен. Отже, ні гуни, ні скіфи, про яких ідеться в Пріска, не були й не могли бути монголами чи якимись іншими вихідцями з Північного Китаю.

Може скластися враження, нібито Пріск і взагалі не знав слова "гуни". Тоді погортаймо його нотатки ще. Прогулюючись вулицями столиці Аттіли, він зустрів чоловіка, який справив на нього неабияке враження: "Мене здивувало, що скіф розмовляє грецькою мовою". Та незабаром усе з'ясувалося: "Оскільки дружина в них складається з різних варварських народів, то й дружинники, крім своєї власної варварської мови, переймають один від одного гунську, й готську, й італійську мови; італійську — від частого спілкування з Римом... Той, що вітав мене, мав вигляд людини, яка живе в статках і розкошах. На ньому було гарне вбрання, й волосся мав підстрижене в кружечок..."

Ще один приклад — кажучи про скомороха на бенкеті в Аттіли, Пріск усміхається: "Дивний у своїй зовнішності й одязі, в голосі та рухах, він мішав докупити латинську, гунську й готську мови, й усі аж качались од сміху".

Отже, тут маємо й гунську мову, але вона жодного разу не протиставляється скіфській, а є її синонімом, як і в цій уривку. Це стверджує й російський дослідник Пріска Г. С. Дестуніс у своєму коментареві. Що ж до "підстриженого в кружечок волосся", то він тут цілком погоджується з Юрієм Венелином, так само як і відносно "хліба-солі" та інших атрибутів гунського побуту й звичаїв. А Венелин був цілком переконаний у тому, що Пріскові гуни-скіфи — народ слов'янський.

У двох останніх уривках навіть немає слова "скіфи", але Пріск його не забув, бо далі читаємо, що, коли цариця наказала своєму дворецькому Адамісові покликати послів на пишний обід, то греки завітали знову ж "разом з деякими знатними скіфами". "Всі

присутні (на обіді), за законом скіфської поштивості, піднімалися з-за столів, вітали нас повними келихами, обіймали й цілували кожного".

У цій картині теж неважко вгадати щедрю до гостей слов'янську душу. Й у кожному абзаці Пріскового щоденника поперемінно подибуємо ці два слова, які є синонімом одне одного: "гуни" й "скіфи". Й напрошується логічний висновок, що це — синоніми до третього слова — "слов'яни", й до четвертого — "руси".

Вже далеко за Дунаєм писав у своїх нотатках Пріск Панійський про пересування посольства та його побут у дорозі: "Замість пшениці тепер нам давали просо, а замість вина — мед; саме так і називали його в цих місцях. А ті, що нас супроводжували, одержували теж просо та напій з ячменю, що зветься по-варварському камос". Це надзвичайно цікаве свідчення, бо тут зафіксовано, що так звана скіфська мова гунів складалася з слов'янських слів.

Мед у даному випадку не викликає сумніву щодо походження. Зате навколо іншого напою — "камоса" — було чимало дискусій. Цей напій дехто вважав не чим іншим, як кумисом. Отже, питання національної приналежності гунів мовбито розв'язувалося: кочовики, бо лише кочові народи вживали кумис.

І хто зна, чому обходили пояснення Пріска, що той "камос" виготовлявся не з кобилячого молока, а з ячменю. А коли так, то це був напій хліборобського народу, не кочового. Просто або ж Пріск, вуха якого буди незвиклі до вимови "варварських" слів, не зміг написати правильно, або ж переписувачі сплутали літери (грецька "вета" легко могла бути замінена літерою "мі", надто ж якщо переписувалося зі старих рукописів). Було в Пріска й інше цікаве слово — "страва". Навколо нього в світі й досі точаться баталії. Автори різних національностей намагаються уподібнити його до якогось мало або й ще менш подібного кореня, й звідси найфантастичніші тлумачення. На жаль, української мови жоден з цих дослідників не знає, а в нас же це слово — серед найуживаніших і досі. Це Пріскове слово зберіг для історії Йордан, переписуючи в грецького автора ритуал поминання обідом. "Після того, як його було оплакано таким голосінням, вони справляють на його могилі страву (так це в них самих називається), супроводжуючи її великим пиром".

У такий спосіб виходить, що "гуни" й "скіфи" — то не самоназви, а просто два іноземні наймення наших предків. Відомий історик Йосиф Флавій говорить про населення нашої країни наприкінці минулої ери: "Магог правив над тим народом, що пізніше був так і прозваний — магогами, а греки називали його скіфами".

Пізніше автор, який був сучасником Аттіли, Ієронім, підтверджує: "Магог — це скіфи". "Але, — читаємо в коментарях до нового видання Йорданової "Готики" О. Скржинської, — Ієронім — письменник початку V ст. — безсумнівно, вкладав у поняття "скіфи" ("магог") інший зміст, ніж Йосиф Флавій — письменник I ст. Під магогом-скіфами Ієронім мав на увазі сучасних йому гунів". І відома дослідниця пізньої антики робить цей висновок не лише на власних спостереженнях. Вона тут-таки покликається на незаперечний авторитет: "На початку VI ст. архієпископ Кесарійський Андрій у коментарі до Апокаліпсиса писав, що біблійні племена гог і магог — ті ж таки скіфські

племена, "що їх ми тепер називаємо гунськими" (MPG, 106, cd. 416)". Такої думки дотримувалися сучасники Аттіли, так само вважали й історики наступних часів. А Лев Диякон, видатний візантійський історик X сторіччя, йде ще далі, говорячи про війну греків з князем Святославом: "Надавши чин патрікія мужньому й запальному Калокірові, він (імператор Никифор) послав його до Тавроскіфів, яких подеколи називають Росами". Й так Лев упродовж усієї своєї "Історії" називає росів скіфами, тавроскіфами й навіть таврами й дуже рідко власним ім'ям.

Отже ж, греки, котрі, безсумнівно, добре знали й свою історію, й грізного царя Аттілу, який завдав їм стільки лиха, чудово пам'ятали, що народ, котрий мешкав на північ від Чорного моря, звався двома назвами: скіфи й гуни. Хоча вже в X сторіччі, коли скіфи-гуни виявилися на новому піднесенні й почали знову набувати слави наймогутнішого в Європі народу, греки почали ближче цікавитися ними. Найвизначніший історик того часу, візантійський імператор Костянтин Багрянородний, каже: "Цей народ ми називаємо скіфами або гунами. Щоправда, самі себе вони звать русами".

Та, зрештою, всім відомі й слова нашого, київського історика Нестора Літописця, який, перелічивши всі руські племена, зауважує: "І є городи їхні й донині, й прозивані вони греками Велика Скіфія".

На нашу думку, свідчень про те, що "гуни" та "скіфи" — синоніми, — досить. Але тут виникає нова проблема: чи ж тільки скіфів, тобто східних слов'ян, називали на початку нашої ери гунами?

Найстаріші пісні германського епосу, найстаріші й, безумовно, найменш переінакшені, — ісландські казання про грізного царя Аттілу "Атлаквіда" та "Атламаль", — дають нам пряму відповідь на запитання: гунами германці називали й західних слов'ян. У всім відомому драматичному сюжеті нібелунги зуться бургундами. Й коли вважати, що ці бургунди — германці, то й германців слід називати гунами, бо ж бургунди — родичі гунам. Такої ж думки й Шафарик.

В іншому епосі, так званій "Новій Едді", слово — гуналюнди", тобто народ гуни, вважається як синонім до слів "енети" і "венети". Це вчені помітили вже давно й висловили своє ставлення до квід як згустку найдавнішої народної пам'яті. В скандинавському епосі "Хельга-квіда" слово "гуни" має те саме навантаження, що й в ісландських квідах. В одній з примовок до "Хельга-квіди" сказано, що під словом гуни давні шведи розуміли слов'ян, пізніше почали їх називати вендами й венедами. Звідси слід зробити висновок, що "гуни" — загальна назва всіх слов'янських народів: і антів та склавенів Йордана, яких пізніше грецькі ж таки історики називають лише скіфами, й венетів чи венедев. Що венети, венеди, венті та венди — слов'яни, в цьому ніхто не сумнівається. В Саксона Граматика та Й. Меурсія є спільний епізод про те, що Ерманарік жив у полоні в слов'янського князя Ісмара (певно, Ізімира). Так і сказано: "Ismarus, Slavorum rex". В іншому епізоді Саксон каже: "Слов'яни під проводом свого князя Струнича напали па півострів, яким уже володів Фродо III, король готів-датчан". І якщо в усьому іншому ці стародавні історики ідентичні, то в епізоді про напад слов'ян

Йоган Меурсій твердить щось зовсім інше: напасники в нього названі не слов'янами, а вандалами.

Чи не помилка знову? Виявляється, що ні, не помилка й не випадковість. Трохи нижче Й. Меурсій оповідає, що син Фродо III Фрідлев (від гунської царівни) виховувався у... Русі! Так, у Русі: *in Russia relictum*. Та й за дружину собі цей "руський вихованець" узяв Юрицю, доньку Грубо чи Грубона (ім'я Грубо й досі побутує серед сербів), отже, теж слов'янську князівну котроїсь сусідньої країни. А що держава Фродо III межувала із Слов'янщиною, про це свідчить той-таки Саксон Граматик: володіння його ширилися від Рейну до Русі (*Rusciam*). Крім того, перш ніж назватися королем Данії та Вандалії, Фродо три руські річки наповнив трупами. Бургунди, найближчі родичі вандалів, зараховані Агафієм до гунів. Такої думки дотримувалося чимало істориків, у тому числі й новітніх.

Таким чином впливає ще один висновок: вандали та бургунди — теж слов'янські народи. Й, коли, скажімо, взяти до уваги всі різнописання цієї назви вандалів у різних авторів, наприклад: вени, вінули, вендли, вони й венділи, то побачимо, що всі вони дуже добре лягають в одне синонімічне гніздо.

Й підтверджень цьому в історіографії скільки завгодно. Скажімо, Птолемей називає Рифійські гори та Ерц Гебірге, з якої витікає Ельба, горами Вендськими, а Діон Кассій — горами Вандальськими. Й. Меурсій, говорячи про завоювання готів-датчан, називаючи учасників цієї війни, каже, що Струнич — вандальський король. Але його колега Саксон Граматик, в усьому іншому схожий до нього, тут уточнює Меурсія: Струнич — *Sclavorum rex*, або *rex Slaviae*. Та й сам Йордан свідчить: готи прийшли із Скандинавії й підкорили вандалів.

Про зафіксоване історією переселення частини західних слов'ян, тобто вандалів, лужичів, бургундів тощо, на південний схід, до Дніпра та Дунаю, шведський історик середини XVIII століття Олаф Далін каже: "В цей час скіфи мовби набули нових сил, коли сюди з півночі прийшли їхні древні одноплеменці". А це ж було, найвірогідніше, під тиском готів, а також неврожаїв, у VI сторіччі. І якщо О. Далін називає вандалів родичами скіфів, то ніякими родичами германців вони одночасно бути не можуть.

Але нагадаймо собі епізод, коли після війни готів-датчан зі слов'янами син готського короля Сіварда, Йормунрек, відомий пізніше під ім'ям Ерманаріка чи Германаріха, потрапив у полон до князя Ізімира. Про цього володаря й Саксон Граматик, і Й. Меурсій кажуть: *rex Sclavorum*. Але пізніший французький історик Д. Рауль-Роше заперечує або уточнює: Ізімир був *roi des Vandales*, тобто вандальським королем.

Значить, слов'яни західні, безпосередні сусіди готів-датчан, колись і справді звалися й склавенами, й венедами, й вентами, але пізніше за ними міцно встановлюється назва, яка відрізняє їх від слов'ян східних, слов'ян-скіфів, слов'ян-гунів.

Та й чи така вже прірва між цими двома назвами: "слов'яни" й "скіфи"? Далебі, ні.

Готською мовою Слов'янія звалася Світіод (*Svothiod* або *Suithiod*). Це скорочене слово, складене з двох різних: *Suava thiuda*, тобто Слов'янська держава (*thiod*, *thiuda*

означає держава, царство, народ). А якщо *suavi* написати так, як писало багато авторів, то матимемо: *svivi*, *scuavi*, *scuivi*, *scuifi*. Отже — Скіфи. А ще дужче зближаються грецькі "скіфи" (в іншому варіанті "скіти") з Тацітовими сітонами; тут передне латинське "s" переходить у "sc". А сітони, судячи з Тацітової "Германії" — слов'яни. Й хоча сам він відносить і їх, і вандалів до германських племен, але сюди ж, на його думку, належать і так звані лугії, й навіть венеди. Щодо венедів немає ніякого сумніву, а Тацітові лугії — це лужицькі слов'яни. Такої думки дотримується й О. Скржинська. На жаль, в останньому виданні Таціта про венедів сказано дуже невиразно, а лугії тут — "загальна назва ряду германських племен, які жили на північ від Карпат, між Одром і Віслою".

Нас не повинна бентежити ота нібито мала схожість назви *Suavi* зі звичним нам "слави". Так писали готські та інші західні історики, а готи ж найближчими сусідами мали слов'ян західних, отже ж, і відомості брали безпосередньо в них. А попросимо, до прикладу, поляка написати по-своєму оте "слава", й він обов'язково напише так: *slawa*. Коли ж попросимо його прочитати написане, він прочитає: *suawa*, бо те "l" — то не звичайне "l", а так зване "тверде", й вимовляється воно як коротке "у", чи наше "в" в кінці слова або складу: прийшоу, дау, заубачливий, поуторний тощо, хоча ми теж пишемо: прийшов, дав, завбачливий, повторний (в українській абетці такої літери не запроваджено, хоча звук і є; існує ця літера тільки в сучасній білоруській абетці).

Таке тлумачення видається цілком переконливим, а отже, зрозумілий і готський принцип написання слів із коренем "слав". Навіть більше: з подібних випадків починаєш чіткіше уявляти, яка то стала річ — мова і як повільно змінюється вона, — найповільніше з-поміж усіх суспільних явищ.

Зі сказаного вище, між іншим, впливає й ще одне запитання. Хто були так часто згадувані в середньовічній історіографії свеви? Чи належать вони до германських племен, а чи й з них такі самі германці, як, скажімо, з вандалів? І тут на допомогу нам також прийде оте "л", яке через західнослов'янське "l" органічно перетворилося на "в" та "у" (u): слеві — *slewy* — *suevi* — *svevi* — свеви. Не беремося стверджувати, чи так звучала назва того племені, чи тут далася взнаки тенденція різних іноземних авторів на свій національний кшталт транскрибувати чужі слова, але що й оті свеви — теж слов'яни, маємо чимало підтверджень різних істориків різного часу. Автор "Історії німецького народу" Г. Луден свідчить, що всім відомі свеви — то народ слов'янський. Шведський буржуазний дослідник Ерік Густав Гейер на початку минулого сторіччя писав про стосунки ранньосередньовічних народів Швеції — свевонів та готів. Цього автора важко звинуватити в прихильності до слов'ян, його дослідження відверто великодержавні. Але подекуди правда історична виявляється дужчою за тенденційність, і тоді ми читаємо в його "Історії шведського народу":

"Ці споконвіку ворожі стосунки свевонів та готів доводять, що єдність походження й віри цих двох народів не знищила їхньої незалежності й взаємної зненависті".

Хай нас не бентежить твердження про якусь єдність: просто в цьому абзаці виявилось палке бажання автора довести, нібито шведи — "чиста" германська раса,

чимось вища від інших. Бо вже на наступній сторінці Е. Гейер сам себе заперечує:

"Однак ці народи, що лиш змішуються, були довгий час різними. Але з давніх-давен єдність теократичного правління зблизила їх".

Та й німецький дослідник Л. Еттмюллер у передмові до видання епосу про Беовульфа стверджує, що в цій поемі лише готи й дани — родичі, всі ж інші — вороги їм, у тому числі й свеони та гуни.

Виходить, нащадки свеонів і шведських готів навіть у дев'ятнадцятому сторіччі пам'ятали про те, що вони — різні народи, й тільки ота Гейєрова "єдність теократичного правління", тобто колонізаторська, асиміляторська політика готів знищила самотійність свевонського народу. Таким чином, можна зробити висновок, що це племена країни Славонії, до якої, принагідно скажемо, належали й давні новгородські чи ільменські славени й про це ще було відомо нашому Несторові, не згадуючи давніших авторів. А ні в кого ж, здається, не викликає сумнівів усім відомий факт з історії Риму, який свідчить про те, що імператор Траян вигнав готів з Данії в Скандинавію. Отже ж, готи в Скандинавії — не аборигени: тут вони вже застали давніший народ, яким, певно, й були свеви. Звідси зрозумілими стають і ті численні топоніми, що й досі збереглись у південній Швеції й свого часу стали приводом для різних норманістських теорій.

Який же загальний висновок можна зробити з усього, досі сказаного? Висновок один. З ним можна сперечатися в деталях, можна не погоджуватись чи піддавати благородному сумніву те або те твердження окремих авторів, але загалом важко непогодитися, що принаймні на початок нової ери основне населення Півночі та надр Європи аж до Альп і Дунаю, до Чорного моря та мінімум Дону складали слов'яни, неосяжне море слов'янське з безліччю племен і племінних назв, які в силу обставин дійшли до нас у не завжди натуральному вигляді, що породило багато різночитань і плутанини.

У 20-50-х роках серед українських археологів усталилася була своєрідна "мода" — всі племена й народи, які лишили по собі пам'ятки так званого "сіроглинного гончарства", вважати "культурою римських упливів". Ця культура тягнеться від Наддніпрянщини широкою смугою через усю Європу й датується першими сторіччями нової ери. На нашу думку, та "мода" була дуже "зручною" — просто звільняла істориків од важкого клопоту визначати етнічну приналежність народів, які полишили ці пам'ятки. Зате вона принесла й чимало шкоди, бо, не визначивши найголовнішого, годі робити будь-які висновки.

Може б, тієї "моди" не варто було й згадувати, коли б вона примхливим бумерангом не почала потроху вертатися з забуття. Нічого дивного в тому немає, що археологи знаходять сірі гончарні вироби на такій великій смузі: адже ця смуга й є ареалом замешкання слов'ян від Дону до Рейну, коли й не ще далі на захід.

Бо якщо академік М. Я. Марр знаходив наших родичів аж у Шотландії, то це, мабуть, не означає, що українці шотландського походження, а що швидше стародавні кельти прийшли на острови Великобританії з надр Великої Скитії (шотландці й досі

називають себе "скотами", а це щось та має означати; згадаймо хоча б Геродотових "сколотів"). Цікавим видається порівняння слів "сколоти" й "кельти" в плані так званого повноголосся (-оро-, —оло-, —ере-, —еле). Адже цілком логічно мміркувати, що воно сягає корінням ще в кельтські часи. А відомо, що одне зі скіфських племен у добу Протагона звалось галатами. Приблизно так іменували римляни й давніх населенців теперішньої Франції — галлами. А чи не можна сказати, що до цього ж кореня належить і "галичани"? Адже ж саме цим ім'ям називає й наш Нестор сучасних йому французів: "галичанами".

Групи слов'янських племен були на стадії давно осілих суспільств із глибокими хліборобськими традиціями, що сягають у друге, якщо не в третє тисячоліття до нової ери. Займаючи на материкі найкращі терени, придатні для їхнього основного заняття — хліборобства, слов'яни східні й західні стали — й не могли не стати — об'єктом експансії для інших народів, які ще не мали в Європі "постійної прописки" й, отже, прагнули до перерозподілу земель континенту, особливо його середніх та північних широт, бо на півдні був Рим і туди вони ще не наважувалися скеровувати свої списи.

Такими народами були на той час войовничі германці. Війна готів зі слов'янами велася довгі століття, й упродовж усього часу фортуна всміхалася поперемінно то тим, то тим. І хто знає, як повернулися б справи, коли б в ту пору християнство не набуло такої моди. Для готів аріанська ересь стала тією зброєю, яка допомогла їм відвоювати в чужій континентальній Європі місце під сонцем.

Якщо досі, крім усього іншого, слов'янам сприяла в боротьбі з блукаючими готами власна релігія, тобто, ідеологія, за догмами якої рабство прижиттєве людина відносить і на той світ, отже, кожен слов'янин над усе цінував свободу, чого б вона не коштувала, то з прийняттям хреста опір не міг не послабитись, особливо ж у перші століття тріумфу християнства: володарів дає бог, а рабство на землі забезпечує страждальцям царство небесне.

Свідками цієї нещадної боротьби за життєвий простір є й залишки колись великих народів у надрах германців, і руїни десятків і десятків квітучих міст, і ті позначки, які слов'яни лишили на карті Європи у вигляді сотень тисяч топонімів і, зрештою, й той фольклор, який пізніше, коли слов'янське населення засимілювалося, став германським. Бо якщо ґрунтовно вивчити й дослідити кожну деталь і співставити між собою всі оті квіди та саги, то раптом виявиться, що вони зовсім нічого спільного не мають ні з побутом германців, ні з їхньою міфологією, а отже, й історією.

На думку перших видавців епосу "Вількіна сага", скажімо, він складається частково із слов'янських переказів. А коли так, коли навіть частково, то тут, звичайно, не обійшлося ні без вільного переспіву слов'янських пісень скальдами-професіоналами, ні без мимовільних помилок, підлаштовувань для нових потреб та й свідомих підробок.

Фольклор — то велика й невичерпна скарбниця знань, і ми не маємо права нехтувати ним. Бо саме так, узявши за путівник пісні та притчі Біблії, в яких доти вбачали все, що завгодно, тільки не зібрання інформації, археологи знайшли найбільші міста стародавнього Сходу. Саме пішовши слідами еллінського епосу часів Троянської

війни, Шліман відкрив руїни Трої.

Це стосується й писаної історії. На перший погляд незначна, ба навіть чужа в загальній оповіді риса чи згадка може стати тією ниточкою, яка розплутає безнадійний клубок. У цьому зв'язку цілком зрозумілими стають і ті незрозумілі слова Йордана, де він намагається ховати кінці у воду:

"Хто не знає звичаю народів запозичати один в одного власні імена? Римляни прибирають собі македонські, греки — римські, сармати — германські. Готи ж здебільшого запозичають свої імена в гунів".

Хоча це було вже через сто років після смерті Аттіли.

Йордана спростувати неважко. Так, він має рацію: всім відомі факти, коли люди однієї нації беруть імена людей нації іншої. Це часом робиться дуже масово, але ніколи — без вагомих на те причин: або через приналежність до однієї релігії, або ж через національну залежність (при цьому брались імена поневолювачів, а не навпаки).

Ім'я людини в старовину було не просто формальністю, а символом і присвяченням тому чи іншому богові. Наприклад, усі чоловічі слов'янські наймення "героїчного" змісту були присвятою стародавньому богові війни й перемоги Юру. Це й власне Юрій (означає "той, хто присвячений Юрові", Юрич) і ціла низка типу Ярослав, Яромир, Яролюб, Ярожир тощо. Натомість дівчат присвячували богиням весни, врожаю й т. д.

Щось подібне маємо й у тому випадку, що його так старанно намагається виправдати Йордан, придворний історик, який обов'язком служби був покликаний звеличувати все готське й принижувати чуже, не приналежне до готів. З доброго дива він би не став виправдовуватись: певно, у VI сторіччі ще всім було відомо, що більшість володарів (а, напевно, простий люд і поготів) носили чужі германському духові ймення. Справді-бо: візьмим до прикладу найвойовничішого з-поміж готських конунгів, якого так уславлює Йордан: Германаріха. Чи не правда — як звучить? Найславетніший король і завойовник у германців — Германаріх! Тим часом у Йордана це ім'я трохи інакше: Ерманарік, у Саксона Граматика — Ярмерік, у багатьох датських істориків — Ярмар, а в квідах, тобто в народних переказах — Йормунрекс. І коли піти за Йорданом і далі, зважити на його вказівку, що Германаріх — ім'я гунське, то й вийде, що це просто Яромир-рекс, король Яромир. Ми вже й не кажемо про такі прозорі імена, які й без особливого аналізу виказують свою слов'янську приналежність: Вольдемар — Володимир, Яріслайфр — Ярослав, Валамер, Філімер — Велімир і т. д.

Висновок тут можна зробити подвійний: насамперед, готи тривалий час були складовою частиною того чи того слов'янського царства й на честь своїх зверхників давали імена своїм дітям (побіжно підтверджується й синонімічність понять "слов'яни" й "гуни"). Крім того, звідси випливає, що так звані "гуни" з'явилися в Європі й були сусідами готів ще задовго до того фатального 376 року. Коли ж подивитися на питання з іншого ракурсу, виходить, що багато слов'ян, ставши в пізніші часи прозелітами готів, згодом повністю засимілювались, і їхні наймення — то своєрідні топоніми, релікти слов'янщини в германському материку. Такі приклади ми можемо знайти й у рідній історії, бо після прийняття християнства кожен князь, починаючи з Воломира

Першого, мав подвійне ймення: русинське й грецьке (чи біблійне). Що, до речі, завдає чимало клопотів історикам при ідентифікації.

В такий спосіб, нас не повинні відлякувати імена історичних осіб, які звучать нібито на германський кшталт. Цілком можливо, що за багатьма з них ховаються діячі нашої рідної історії.

Ми, наприклад, і досі дивуємося, чому остроготи Видимира, Тодомира й Велімира так самовіддано воювали в Каталаунській битві під прапорами гунів і жодного разу не зрадили їх, у той час як бургунди, франки, арморікани та алани під проводом якогось Сангібана (чи не Санко, бан аланський?) були в згаданій битві під пильним наглядом флангів, де розташувалися римляни та візиготи. Чи не слід в остроготах Видимира, Тодомира й Велімира вважати колишніх готських прозелітів, які перейшли на бік своїх кривних родичів — слов'ян? І чи не мають нічого спільного з ними всі оті названі західними істориками (насамперед Йорданом) бургунди (вони ж нібелунги й за grenландськими сагами — родичі гунам або й просто гуни), франки, арморікани (венди Помор'я?) та алани (алани галльські; чи це не лужичі, мешканці галльських Лугів, поселені там ще Цезарем?)?

Бо й відомий французький дослідник XIX сторіччя Тьеррі пише про Каталаунську битву:

"Сангібан, воєвода аланський, якого підозрювали в зраді, був поставлений у центрі, щоб можна було стежити за всіма його пересуваннями й покарати, якщо зрадить".

Чи можна після всього вірити, що всі оті народи, яких силою примусили воювати на боці сполучених римо-готських військ, були готами? Чи просто прозелітами готів, які прийняли від останніх і віру християнську, й перначі васалів? Очевидно, що це найвірогідніше припущення, так само як і припущення про остроготів. Фома Архідиякон у своїй "Хроніці" каже про тих остроготів, яких 376 року "гунський" цар Велімир переселив у Паннонію, що цих "далматських слов'ян" багато хто помилково вважає за готів, у той час як вони насправді є слов'яни.

Для пояснення нагадаймо собі слова Гельмольда, якими він стверджує: всі землі, що лежать на схід від Данії, називалися спершу Острогардом, а пізніше Гунігардом. Чи не тут слід шукати й розгадку таємничих остроготів?

Навіть сам Йордан, певно, забувши про всі вказівки та настанови, часом прохоплюється щодо походження остроготів. Говорячи про остроготів, які з нетерпінням чекали смерті Аттіли, він каже: "Інакше не могло жодне скіфське плем'я визволитися з-під гунського володарювання — тільки з настанням бажаної для всіх узагалі племен, а так само й для римлян, смерті Аттіли...". А О. Скржинська, не повіривши власним очам, вигукує в коментарях: "Як це не дивно, Йордан — сам "варвар" — назвав готів "скіфським плем'ям". А далі міркування, які з лабіринту не виводять.

Та це не єдиний випадок у Йордана. Говорячи про сарматів та гунів, він зауважує: до цього ж самого роду належали Блівіла, пентаполітанський вождь, і його брат Фроїла, до нього ж належить і наш сучасник патрицій Бесса". Всі троє згаданих були

остроготськими сановниками, це відомо з Йордана й це ж таки підтверджує його сучасник Прокопій. О. Скржинська ж, не припускаючи жодної спорідненості остроготів із гунами та сарматами, вважає, що це помилка Йордана: "Слова "до цього ж самого роду" ("ex quo genere") стосуються не племен сарматів, кемандрів та гунів, "названих у § 264 готів".

Не будемо зараз широко говорити про Каталаунську битву, славетну й не менш таємничу, внаслідок якої Аттіла опинився під стінами Рима й імператор Валентиніан мусив вислати назустріч йому благальників щоб якимось одвернути "бич божий" від "столиці всіх столиць". Хіба міг переможений Аттіла безборонно зайти аж в Італію? В той час як міфічні "переможці" — готські полки та римські легіони мов у землю запалися.

Всі відомості про Каталаунську битву почерпнуті з вуст людей, які уявлення не мали в справах військових. Це стверджує й англійський історик кінця XVIII ст. Едуард Гіббон, й інші, пізніші й раніші дослідники. Після уявної перемоги, яка, певно, народилася на сторінках Йорданової "Гетики", Рим Східний і Рим Західний продовжували не тільки Аттілі, а ще й його синам платити данину, а візиготи змушені були повернутися туди, звідки й вийшли, — в подаровану їм Аквітанію, не розжившись на війні.

Такий висновок можна зробити, навіть не ходячи далеко: з аналізу самого Йордана, бо гунни були й залишилися й надалі жити на своїх землях, нехай і не в ореолі колишньої слави й величі.

Ось що каже про них сучасник Йорданів — Прокопій Кесарійський: "Якщо йти з міста Боспора в місто Херсонес, то всі землі, що лежать між ними, належать варварам — гунським племенам". Але це тема ширша й заслуговує на окрему розмову.

А тепер на хвилинку звернім увагу свою до тих, хто, власне, став причиною Каталаунської битви: мешканців Піренейського півострова, які посідали всі його західні та східні землі. Про "вандалів" царя Гейзеріка ми вже говорили вище. Але, крім них, на півострові були ще дві держави, які складали з ними федерацію: Галиція й Лузитанія. З цього приводу пояснення дає сам Йордан. У своїй праці він без жодних вагань каже:

"Галицію й Лузитанію споконвіку населяли сваби". А хто такі сваби, ми вже теж знаємо. То чи не слід зробити й висновку, що Галицію населяли галичі, а Лузитанію — лужичі? Бо спробуймо написати слово "лужичі" латиною — й одержимо: luzici, а звідси й Luzitania (до речі, оте "luzici" поляк теж прочитає як "лужичі"). Так само galisi, galici. Адже народ, який мешкає по той бік Рейну, Нестор Літописець теж називав не інакше, як галичани.

Лишаються нез'ясованими алани, але й до них можна знайти аналогів: улани, галани й навіть волинняни (в Птолемея вони зветься алауни й вулани), бо ж Волинь, очевидно, була поселенням військового стану слов'ян, своєрідним античним козацтвом, яке охороняло креси землі, тому користувалося самоуправлінням і не підлягало ні податкам, ні данині, ні якимось іншим повинностям. Це засвідчує й Амміан: "Рабству не підлягали ці так звані алани, бо всі вони благородної крові".

Флавій стверджує їхню етнічну приналежність: "Алани належать до скіфських племен і живуть побіля Танаїса й Меотідського озера". Цілком згоден з ним і Лукіан: "Мова й одяг — це і в аланів, і в скіфів однакове. Різне в них тільки волосся". Тобто стрижка. Скіфами називає їх і Птолемей. Амміан же дає не тільки соціальний, а й етнічний опис. Він називає аланів гарними людьми із світлим волоссям, вони високі на зріст, швидкі й стрімкі, але мають грізний вигляд, який лякає інших, бо в погляді в них похмурість і затамована лютя. Алани майже нічим не відрізняються од гунів, може, хіба, трохи стриманіші.

Традиція "волині" через форму всім відомих "бродників", які існували в часи Київської Русі, передалася пізніше й славному нашому козацтву (дехто виводить це слово з тюркських мов, де воно нібито означає "вільну людину", але правдивішими здаються нам гіпотези походження назви "козак" від нашого слова: людина, яка присвятила себе збройному служінню батьківщині й на честь цього вчинила над собою врочистий обряд постригання, лишаючи на тім'ї лише одну кіску; звідси — косар, косак і козак). Адже ще Лев Диякон писав у X сторіччі, що Великий князь київський Святослав голив бороду й голову й носив тільки вуса та довгу косу на голові, що було ознакою високого роду.

Ми не випадково пов'язали всі ці слова в один ланцюг — і козак, і косак, і гусар, і улан, і алан, і волиняни, бо щось подібне знаходимо й у Західному Римі: чи то була стародавня традиція, привнесена в Рим і в античну Італію тими, хто асимілював етрусків, чи згодом слов'яни перейняли від римлян цей звичай. Але в римському війську теж був кінний стан (сословие) — так званий "ordo equestur", куди теж вступали з урочистим "обручанням", як і в козаки.

Й хоча в Амміана аланами називаються всі племена й народи, які живуть на схід від Дністра, однак аланами називав Амміан і неврів, і будинів, і гелонів, і козарів, а це щось та означає. Тож нічого дивного в тому нема, що в IV столітті аланів знаходимо в Західній Європі. Фрагментарність цього дослідження не дозволяє приділити повнішої уваги таким землям, як Галлія або Іспанія. А тут же безліч топонімів, які свідчать про довге перебування в цих краях слов'ян і, на нашу думку, історикам варто звернутися на крайній захід континенту.

Тацит, описуючи землі по цей бік Ельби, каже, що сітони — такі самі, як і лужичі (лугії), лише управляють ними жінки. Ця давня історія, яка почалася ще з Геродота, мусила йти від помилки Геродотових переписувачів і продовжувачів або навіть і самого оригіналу, де амазони та їхні близькі сусіди алазони трактуються зовсім по-іншому. Амазонів Птолемей на своїй карті садовить уже зовсім не там, де ми їх бачимо в Геродота, тобто не біля Дніпра, а коло Волги. На місці ж Геродотових амазонок бачимо амадоків та амаксовіїв. Це дуже цікаво, хоча дехто з-поміж істориків, у тому числі й М. С. Грушевський, не погоджувалися з Птолемеєм і його картою. Цікаво з двох міркувань.

По-перше: Амадокія розташована саме там, де стоїть Київ. Найближчі сусіди амадоків — амаксовії. Коли ж заглянути до давньогрецького словника, то знайдемо переклад: амакса, амаксея — віз, хура, а похідне від них амаксеїс (амаксей) —

перевізний, фурман. Отже, Птолемеєві амаксовії — перевізники. Тож варто пригадати собі й слова Нестора Літописця, який переказує легенду, нібито засновник Києва також був перевізником. І хоч Несторові здавалося, що це принижує гідність монарха, проте факт сам собою дуже красномовний. Тим паче, що в деяких діалектах української мови й досі збереглися дієслова "кийлювати", "кийляти" й "кияти", які означають переправлятися через річку, відштовхуючись кием на плоті або поромі. Мабуть, найстаріша пам'ять про це стародавнє поняття збереглася в топонімах принаймні двох сіл на Дніпрі неподалік від Києва та в місті, яке колись звалось Київець на Дунаї, а тепер зветься Килія. Й чи не тут належить шукати розгадку української столиці? Згадаймо й варіант назви мешканців цього міста ("київляни"), бо він теж може бути реліктом.

Але це не заперечує існування й власного імені з таким самим коренем, бо ймення або прізвиська в старовину давали й за фах людини. Слово ж "амадоки" давньогрецькою мовою означає колоди, стулені разом, тобто пліт. Отже, логічно думати, що амадоками називано людей, які плавали Дніпром на плотах, а це те саме, що й поромники-перевізники, найближчі родичі амаксовіям-фурманам — чумакам.

З другого боку, карта Птолемея цікава ще й тим, що вже тоді разом із згадуваними амадоками та амаксовіями-перевізниками тут мешкали й гуни, роксани та інші цікаві нам племена.

Пізніше це різночитання на картах Геродота й Птолемея було ще дуже поглиблено Йорданом та наступними істориками, які послуговувалися готською мовою. Слова kwanen, kopaе, chopaе, що означають кияни, плуталися з близькими за звучаннями словами kupa, quena, kwana й chona, які означають жінка. Просто Йордан і його апологети намагалися виправдати Геродотове твердження, що на Дніпрі був народ, яким управляли жінки, й у такий спосіб помилка потроху канонізувалася, перейшовши в норму. Киянів град, місто киян-перевізників, стало Куенугардом, Кіенуборгом — містом жінок, або ж просто Гунагардом, що вже й зовсім означає мсто гунів.

Або згадаймо з цього приводу слова Марціана Гераклійського про те, що обабіч Дніпра, відразу ж за аланами, живуть так звані хоани. Всі погоджуються з тим, що хоани — це гуни, так само, як і стосовно Птолемеєвих хоїнів. Але ж коли зважити на те, що "х" та "к" і в латинській, і, особливо, в давньогрецькій мові часто писались одне замість одного, то коїни й коани це не що інше як кияни, тобто перевізники.

Отже, якщо кияни так давно відомі історикам, то й їхня столиця, Метрополіс Птолемея та Басілея часів Геродота, це теж не що інше, як "мати городів руських" — Київ.

Але пригляньмося пильніше до "батька історії". Справді-бо, все, що говориться в нього про ту Басілею, не може не стосуватися Києва. На перехресті таких важливих доріг з півдня на північ і з заходу на схід мусив виникнути якийсь центр хоча б у ролі міжнародної торгової перевалки, в ролі складу багатих товарів. Та й стратегічне розташування Києва — найкраще в усіх відношеннях: такої думки дотримувалися всі історики військової справи.

А тепер співставимо всі ці відомості перших століть нової ери та пізніших часів із тими, які залишив нам Геродот. Насамперед слід з'ясувати, кого має на увазі історик під словами "царські скіфи", "скіфи-орачі" та "скіфи-хлібороби". Може скластися враження, що панівний народ Великої Скіфії мешкав у кочовищах понад Чорним морем, оті ж "орачі" та "хлібороби" були підвладними колоніями "царських скіфів". І все було б зрозуміло й ясно, й можна б легко погодитися, що миролюбні, важкі на підйом осілі хліборобські племена підпали в залежність од войовничих кочовиків, що траплялося впродовж історії не раз. Хлібороби орють землю й забезпечують зерном своїх загарбників, а загарбники збирають із них данину й царствують у кибитках. Та ось помирає черговий скіфський цар, і така струнка на перший погляд теорія починає хитатися й падати.

Геродот у своїй "Історії" каже: "Некрополі царів скіфських містяться в Геррах...".

Отже, не в причорноморській Гілеї, а зовсім інде, куди "40 днів плавання". Де ж маємо шукати ті Герри? Історик відповідає: "в тому самому місці, до якого Борисфен відомий".

Але читаймо далі: "Коли в них помирає цар, то... очистивши тіло від нутрощів і намастивши його запашними оліями..., його возами везуть у Герри".

Де ж мусимо шукати ту землю? Геродот каже про це трохи раніше; виявляється, в країні, яка носить назву однойменної річки чи навпаки.

"Річка Герр витікає з Борисфену там, де він стає широким; ця річка одержала назву від країни, названої Герри". Далі читаємо, певно, переписувачами попсовані рядки: Герр витікає з Дніпра і впадає... в Гіпакіріс (Сіверський Донець). Абсурд, бо дніпровсько-донецький вододіл, як свідчать топографи, не дозволив би жодному рукавові, який би витікав з Дніпра "на сорок днів плавання від гирла", впадати в річку зовсім іншої системи. Отже, Герр не витікав, а впадав у Дніпро в області Герри, а за 40 днів од моря Дніпром можна доїхати саме до Десни (згадаймо, скільки на Подесенні скіфських могил!).

І Геродот дає точні відомості про розташування царської вотчини: "За річкою Герром міститься ота сама Басілея й живуть найхоробріші й численні дуже скіфи, які вважають усіх інших скіфів своїми підданцями".

Таким чином центр Геродотової Скіфії переміщується з Причорноморських степів у землі "орачів" та "хліборобів", а це вже щось зовсім інше.

А тепер пройдемо шлях від гирла дніпрового до тієї Басілеї, де скіфи ховали своїх царів. Усе нормально: коли вирушимо човном на веслах або під вітрилами з Лиману, то за сорок днів опинимося, що б там не було, під Києвом, долаючи в день по 20-30 кілометрів. Отже, цілком вірогідно, що коли за часів Геродота вже був центр "усіх скіфів" Басілея, то це те саме, що Птолемеєва "мати городів" — Метрополіс, тобто Київ. Тим більше вірогідно, коли зважити, що так звані амаксовії — відомі нам із київських літописів перевізники-кияни.

Говорячи про землі, підвладні скіфам, Геродот каже: головних племен тут чотири — скіфи царські, скіфи-орачі, скіфи-хлібороби та скіфи-скотарі. Можливо, кожне плем'я

по-різному себе й називало. Але ж як? Сколотами? Ні, це слово грецьке й означає "частокіл". Отже, й скоти — не самоназва, швидше за все — теж переклад. А що ж ховається за самим словом "скіфи"? Загляньмо до словника вже згаданого київського еллініста Поспішіля. Там усі слова, що мають у собі корінь "скіф", означають дуже близькі поняття: "скіфропос" — похмурий, сердитий; "скіфрадзо" — бути похмурим, сердитим, сумним; "скіфропадзо" — дивитися сердито, похмуро чи сумно. Та коли перекласти ці слова грецькою мовою взворот, одержимо геть незрозуміле. "Російсько-грецький словник" Е. Чорного (М., 1885) дає одинадцять перекладів слова "похмурий": стігнос, халепос, склерос і т. д., й лише на одинадцятому місці отой синонім "скіфропос", а слово "похмурий" (з відтінком "страшний") взагалі "скілерос".

І коли вчитаєшся в усі ті переклади й контрпереклади, раптом спадає на думку: а хіба слово "суворий" не лягає в одне синонімічне гніздо зі словами "похмурий", "сердитий", "страшний" і "сумний"? Лягає, ще й дуже добре! Воно мовби якесь середнє арифметичне всіх отих понять. А коли так, то з ним асоціюється назва північних українських племен, які жили в суворій лісовій та болотистій землі й самі були, за свідченням Нестора Літописця, людьми суворої вдачі.

Латинською мовою "суворі" означає "severi", корінь із цих трьох звуків "с-в-р" на ознаку тієї самої якості зустрічається в багатьох індоевропейських мовах, а майже в усіх слов'ян "север" став ознакою півночі — традиція, що тягнеться ще з докиївської Русі.

Отже, севери, сіверяни. Й це — єдино можлива самоназва скіфів, і Геродот, вірний традиціям своїх попередників (Платон свідчить, що греки ще до Солона мали звичку перекладати власні імена), автентичне, найбільш точно перекладає й назву цього народу: скіфи.

Й тоді кожна згадка Геродотова стає зрозумілою, й народ-привид набуває реальних рис і національної конкретності. Царство скіфів було царством северів, яких ми за правилами сучасної фонетики й літературної мови тепер зємо сіверянами. Сіверяни тримали своє військо на південних кордонах країни — на схід від Дніпра, бо вся Лівобережна Україна була споконвіку сіверською землею, навіть до татарської навали. Це військо зветься в Геродота царськими скіфами. Коли ж цар помирав, його везли на вотчину, на Подесення, в так званий Геррос. Що то вотчина — про це свідчить сам Геродот, а наш відомий філолог Іларіон Огоновський підтверджує його свідчення в своєму словнику: в часи Троянської війни "герас" означало "королівство" ("Словар до Гомерової Одиссеї і Іліїди", Львів, 1900).

Таким чином виходить, що й гуни, й скіфи — це лише різні назви на різних етапах одного й того самого народу. Чому ж археологи й досі не підтвердили цієї гіпотези? Нам здається, тому, що вони не шукали підтверджень. Гуни, якщо вірити наслідкам розкопок, просто "випарувались", "пропаша, аки обри". Й це тільки тому, що всталилася застаріла думка, нібито гуни — північнокитайські племена. Археологи й шукають на гунських шляхах монголів або принаймні тюрків, а коли й знаходять там, де мали бути тюрки, слов'янські поховання й речі слов'янської зброї та побуту, це

зовсім не асоціюється в них із поняттям азійців і не відповідає наперед загаданому об'єктові.

Із скіфами вийшло навпаки. Знехтувавши висновками сучасників-самовидців, археологи шукають у Причорномор'ї слідів тюркських кочовиків і знаходять їх, навіть дуже часто. Розкопано вже безліч скіфських могил з багатим умістом реліквій кочових племен. У них ми вбачаємо підтвердження теж наперед запрограмованої гіпотези, забуваючи при цьому слова Геродота, що "скіфи ховали своїх царів у Басілеї", а не в Причорномор'ї.

Отже, всі оті "царські могили" — не скіфські, а якщо й скіфські — то не царські. Ми знаємо про перебування в наших південних степах численних тюркських племен, і це факт, який не викликає сумнівів. І нічого дивного в тому немає, коли ми в "скіфських" могилах знаходимо поховання їхніх князів і вождів. Та й чи тільки їхніх?

Скажімо, антропологічний аналіз зображення на Куль-Обській вазі скіфів може призвести до твердження, що то люди не слов'янської зовнішності: характерний профіль, розріз очей, одяг тощо викликають асоціацію й аварів-обрів, і черкесів, і чорних клобуків, і представників якого завгодно тюркського племені, навіть греків. Натомість конопаси з Нікопольського скарбу, особливо ж той, що приборкує жеребця, викриває в собі характерні риси типового слов'янина. Й робити скидку на якусь традицію чи школу в мистецтві стародавніх карбувальників не доводиться, бо зображення на Нікопольській вазі свідчать про портретну правдоподібність зображених на ній фігур, чого не скажеш про вазу Куль-Обську: там усі на одне лице.

Прислужуються нам і подальші знахідки археологів. Згадаймо, наприклад, чудовий скарб, знайдений на розкопках "скіфського некрополя" поблизу с. Балки Запорізької, області, знахідку, яку видобула експедиція Інституту археології АН УРСР під керівництвом В. І. Бідзілі. Багато вчених, у тому числі й академік Б.О. Рибаків, сказали, що цю знахідку важко переоцінити. Але вдивімося пильніше в чіткі риси зображених на вазі скіфів. Усі прийшли до висновку, що майстер IV сторіччя до н. е. викарбував на металі портрети конкретних осіб, а ці особи зовсім не схожі ні на іранців, ні на тюрків, а на наших дядьків, яких сотнями знайдеш у кожному українському селі.

Коли взяти до уваги й це, й факт, що в генезі нашого народу взяли участь численні тюркські племена, то мимовільно виникає вже певною мірою риторичне запитання: так хто ж були скіфи? Й хоч покійний В. П. Петров не дав ствердної відповіді, але він рішуче заперечив: скіфи не були іранцями. Це був індоевропейський народ, споріднений із балто-слов'янами.

Й ще один не меншою мірою риторичний вигук: і хто були гуни, яких давні й пізніші історики майже однотайно називали теж скіфами?

На згадку мимовільно спадає, що сучасні монголи не відмовляються ні від Чінгісхана, ні від Батия, ні від того, що колись призвело до розпаду могутньої Київської держави. Монголи були, й слів із пісні не викинеш. Ніхто ніяких політичних конструкцій не будує на подіях давноминулих часів. Монголи не претендують на землі, які на певний час були потрапили в залежність до їхніх предків, так само, як греки не

збираються вимагати назад Константинополя, який п'ять сторіч тому став турецьким містом Стамбулом. І кожен народ зокрема, й усі народи разом свято бережуть пам'ять про своє минуле, яким би воно не здавалося з позицій сьогодення й сьогоденної моралі. Бо історія, як сказав один відомий вчений, схожа на багатоповерхову споруду, в якій ми посідаємо найвищий поверх. Кожне покоління будує своє житло все вище й вище, й споруда тим міцніша, чим міцніші її підвалини. Ми повинні знати кожен камінь свого фундаменту й кожную цеглинку поверхів, які лишилися під нами щоб при зведенні верхнього, нашого, ярусу врахувати все до дрібничок: і міцну гранітну кладку, й зотлілі підпори, не соромлячись казати собі правду й правильно оцінювати.

А соромитися гунів і скіфів нам таки й нема чого. Навпаки. Коли чуйним скальпелем зішкребти з полотна давніх подій не завжди вміє й не щоразу чесне малювання пізніших епох та істориків, то перед очима нам раптом постане яскрава панорама героїчних битв і гірких поразок, геніальних полководців і мислителів і не менш геніальних пройдисвітів, панорама величних епох злету й періодів незбагненого спаду. Я все те наше, й все те — ми, бо ми впадкували кров наших далеких і прадавніх пращурів, а разом з кров'ю й пам'ять тих часів, і ця істина вже не потребує жодних доказів.

Слова "гуни" й "вандалізм" ми сприйняли з чужих вуст, наче аксіому, в якій мовби не личить і сумніватись. Тепер це звучить як осуд, як вособлення руйнації й сліпої люті варварів, що зруйнували Рим і стільки сала залили за шкуру готам. Рим був осередком світової культури й світової філософської думки, це так, це істина, але істина й те, що Рим був також і жандармом античного й ранньосередньовічного світу, фортецею, за чийми гранітними мурами зібралися торговці, наглядачі й власники рабів і залізними легіонами намагались накинути рабство й всім тим народам світу, котрі ще не зазнали їхніх кайданів і нашійників. Рим був нездоланною цитаделлю, яка, проте, вже давно загнилася тотальною корупцією й давно вже перестала створювати матеріальні й духовні вартості, переживуючи старе й давно віджиле та шкідливе.

Й треба було сили не менш потужної й жорстокої, яка б завалила ту незрушну тисячолітню фортецю, й такою силою стали слов'яни на сході та слов'яни й германці на західних краях континенту. Що ж, нема чого й казати, борня була жорстока — на життя чи смерть. Але згадаймо варварські розправи й з боку римлян, коли вони часом брали гору над "варварами": ріки крові й багатомільні "алеї" розіп'ятих, поголовний грабунок та знищення вогнем і мечем усього того, що насмілювалося піднятися проти Священної імперії та її новим богом помазаних володарів. Згадаймо все це — й жорстока лютя "варварів" у жодне порівняння не стане з витонченим, освіченим варварством і вандалізмом римських легіонів.

Тим часом "вандалами" й "гунами" лишилися в історії ті, хто ще не вмів у пишних трактатах і хроніках описати справжній хід подій і справжню вартість вождів та народів. Тому з потрібною пильністю ми повинні ставитися до кожного слова, мовленого про нас, і тому потрібної ціни набуває кожне об'єктивне речення, написане

істориками в пориві великодушності чи з якихось інших, не відомих нам міркувань, бо ті, хто тримав у руках перо чи різець, не завжди, далеко не завжди були великодушні й прямі в своїх судженнях, заповнені шовінізмом або обплутані павутиною багатоярусної залежності від епох, класів та володарів; адже в усі часи ідеологія була й лишалася класовою, а історіографія, може, як жодна з наук, є наймогутнішим і найменш об'єктивним важелем у системі ідеологій.

Так, Аттіла був "варвар", якого історики ворожого табору намагалися змалювати найчорнішими фарбами, особливо, коли бралися за видимий портрет. Але якого, скажімо, великого діяча давньоруської історії змальовувано красенем? З-під стила римських та грецьких істориків усі вони виходили кривими, похмурими й звіроподібними. Та коли відсіяти зерно від суб'єктивної полови, то часом може вималюватися зовсім інший портрет.

Адже сам Пріск переказує нам слова Аттілових ворогів про царя гунів. Римський сановник Ромул у нього говорить: "Ніхто з-поміж царів, що володарювали в Скіфії чи в будь-якій іншій країні, в такий короткий час не здійснив стільки великих справ, як Аттіла". В германському епосі "Бітерольф і Дітліб" Аттіла мудрістю своєю порівнюється з Соломоном. Але Соломон, як свідчить переказ, при всій його величності не мав поряд себе стільки витязів, скільки їх бачив Бітерольф при дворі могутнього Аттіли.

Та й сам Йордан каже: "Аттіла, володар усіх гунів і можновладець — небачений у світі — племен чи не цілої Скіфії, достойний подиву в його невіродайній славі серед усіх варварів... Любитель війни, сам він був людиною поміркованою й витриманою, відзначався світлим розумом, був приступний для тих, хто потребував допомоги, й прихильний до кожного, в кого раз повірив".

Людиною виняткової справедливості змальовує його й Пріск, і простий люд горнувся до Аттіли. Грек Адамій, який жив у столиці гунів, сказав Пріскові — й правдивий історик не втаїв його висловлювання: "я люблю скіфські звичаї... Ми часто воюємо, зате в мирний період утішаємося досконалим спокоєм і не боїмося втратити свого кривого майна. На моїй колишній батьківщині, в Римській імперії, володарюють тирани, а малодушні раби не наважуються оборонити себе... Там нема правосуддя, ні рівності в державних податках, а сильні гнітять слабших".

Ось які слова про великого полководця й державного діяча знаходимо в Пріска та Йордана: "Великий цар... великого народу, господар досі нечуваної могутності, царств Скіфії та Германії самодержець... вражаючи жахом Західний і Східний Рим..., незліченні підкорені міста не піддавав пограбуванню, а милостиво обкладав їх щорічною даниною".

За портретом цього "варвара", "бича божого", вимальовується постава справді мудрого й гуманного й дійсно прекрасного душею русина. Десять-то даремно навіть Карамзін, який загалом повторює вигадки необ'єктивних ворогів Аттіли, каже після цитування Пріска: "Ми звикли зображувати гунів чудинами; слід думати, що Аттіла був не дуже потворний, бо Гонорія, сестра імператора Валентинівна, пропонувала йому руку свою". Та хіба ж не точно таким самісіньким азіатом малював і Святослава Лев

Диякон — маленькі оченята, плескатий ніс тощо?

В статті, благословленій до друку академіком Б. О. Рибаківим, яка була надрукована в № 1 журналу "Народна творчість та етнографія" за 1962 рік, говориться: "Протягом довгої героїчної історії Русь переживала періоди розквіту, коли греки й римляни запозичали у неї міфологію, що була важливим елементом античної культури, метали, хліборобство. Могутня Київська держава IX—XIII ст. була тільки одним з пізніших фактів історії Русі, стародавня ж історія й культура її ще чекають на широкі дослідження".

Й одним з таких періодів, на наше глибоке переконання, був період Велімира — Аттіли, й настав час повернутися до них обличчям, скинувши з них ганебний ярлик, пришитий готами. Що ж, готів можна зрозуміти. Слов'яни були тим валом на їхньому шляху до поглинення Європи, який вони мусили гризти зубами, й кожна жменя землі того валу давалася їм з кров'ю. В їхньому уявленні гуни — напівзвірі, бо люто боронили свою прадідами заповідану землю. Але згадаймо часи готської експансії на європейському материку — й всі уявлення поміняються місцями, й кров захолоне в жилах. Конунг Вінитар, подолавши 376 р. одного з слов'янських володарів — Божа, розп'яв і його, і його синів, і сімдесят найзначніших бояр на хрестах. Конунг Фродо III, перемігши в битві західних слов'ян (вандалів), під виглядом, ніби збирається вести війну з якимось там спільним ворогом, скликав усіх слов'янських князів-васалів разом з найдобірнішим військом і по-зрадницькому перерізав, передавив та перевішав усіх, у такий спосіб позбавивши слов'ян можливості опору й назвавшись після цього конунгом датським і вандальським.

То чи треба ж так сліпо сприймати й готське твердження про "вандалізм" слов'ян? Далебі, ні, хоч похмура епоха гото-слов'янської боротьби була й справді жорстокою й у ній панував основний закон "зуб за зуб і око за око". Тим більше, то слов'яни обороняли свою землю й мали всі права на жорстокість щодо зайд-асиміляторів.

Так, русини перших століть нової ери були великим і висококультурним народом, і применшення цього — то відрижка ще не вмерлої норманістичної теорії. Адже така могутня імперія, як Київська Русь, що півтисячоліття підтримувала статус-кво в Європі, та й у всьому світі, не могла виникнути з надр напівдиких племен, які нібито перебували мало не в стадії родово-общинного ладу з примітивними ремеслами, не кажучи вже про нерозвиненість класового суспільства. Ні, Європа розвивалася рівномірно в усіх своїх ланках. На одному боці був Рим з його рабовласницькою системою, на другому боці — так звані варвари, які протиставили Римові нові, прогресивніші форми продуктивних сил та виробничих стосунків: усі варвари, в тому числі германці та слов'яни. Й коли в боротьбі проти спільного ворога вони загалом зберегли між собою стан рівноваги, то це означає, що вони й перебували на загалом однаковому рівні розвитку. Різниця полягає хіба в тому, що готи прийняли християнство значно раніше, але й це сталося тільки через те, що вони жили ближче до ще могутнього на той час Риму, та й були залежними від нього в повному розумінні цього слова: підлеглими. А Русь, могутня й самостійна, ще цілих сім сторіч зберігала

свою ідеологічну незалежність від Риму Східного й Західного й прийняла християнство тільки тоді, коли воно стало загальною "модю" й мірилом престижу. Їй сприйняла не під тиском меча, як інші народи Європи, а добровільно й безболісно, не втративши при цьому свого морального суверенітету, не кажучи вже про територіальний.

Культура Русі античної була висока, про що свідчать й історичні, й фольклорні, й археологічні відомості. Безперервність традицій хліборобських народів, які населяли наші землі принаймні ще за три тисячі років до нової ери, давно стала аксіомою й не вимагає доведення. Знахідки ж останніх археологічних розкопок на Україні не тільки підтверджують це, а й беззастережно доводять високий рівень тодішньої культури й суспільного розвитку.

Нам досі було відомо, що на Україні вже п'ять тисяч років тому, наприклад, виробляли чудовий керамічний посуд, простота й витонченість форм якого ставили це гончарне мистецтво на рівень з шедеврами стародавнього світу. Не знали ми тільки — де й хто його виробляв. Закрадалися навіть сумніви щодо його походження з нашої землі, бо норманісти населяли її напівдикими примітивними людьми.

Та нещодавно археологічна експедиція Державного історичного музею України на чолі з Т. Г. Мовшею знайшла в басейні Середнього Дністра унікальні гончарні печі, де виготовлявся саме цей посуд. Цілий квартал гончарних майстерень! Ці печі належать до того типу, якими користуються й сучасні гончарі. "Наші дослідження, — стверджує Т. Г. Мовша, — змінюють уявлення про економіку давньохліборобських наших племен і про роль гончарства в ній". Гончарні печі, знайдені біля села Жванець, належать до тієї категорії, яку можуть обслуговувати лише чоловіки, а гончарство вже тоді стало не домашнім заняттям для власного вжитку, а ремеслом. Та й розміщення кількох таких двоярусних печей поряд свідчить про те, що посуд вироблявся масово, отже, для ринку. Коли зважити на високу якість кераміки та її чудове оформлення, то стане зрозуміло, чому належить вважати культуру античної Русі дуже високою.

Учитаймось лишень пильніше в рядки Геродотових "Муз", і ми там побачимо, що так, усе збігається, все відповідає чітким законам співвідносності продуктивних сил і виробничих відносин: і та чудова гончарна промисловість, і високо розвинене хліборобство скіфів-орачів, бо ж сам Геродот каже — й ніхто не тяг його за язик казати саме таке: "Над алазонами (тобто на Середньому й Верхньому Дністрі) живуть так звані скіфи-орачі, які сіють хліб не для власного вжитку, а на продаж". А це може означати лише одне: що хліборобське суспільство тут було високо розвинене, з товарним виробництвом і ремеслами, а отже ж, очевидно, й класове.

І це в той час, коли Еллади ще й на світі не було, а стародавні єгиптяни називали греків не еллінами, а "дикими данайцями", які тільки й уміли — що служити в допоміжному війську найманих пращників найдавніших династій фараонів.

Рівень культури та соціального розвитку античної Русі підтверджують й археологічні розкопки в самому Києві. Сотні й сотні грошових знахідок і десятки грошових скарбів II-III сторіч нової ери можуть свідчити тільки одне: поряд з високо-розвиненою промисловістю ремісників існувала й широко розгалужена система

торгівлі. Якщо в землі знайдено десятки великих грошових скарбів, то в сто й тисячу разів більше було їх в обігові, бо скарби закопували в землю не для археологів, а для того, щоб переховати на певний час, а потім викопати й пустити їх знову в обіг. Десятій багатих скарбів так і лишилися з невідомих причин у землі, й вони взайве, й цього разу беззаперечно, засвідчують наявність високорозвиненого товарного виробництва тодішнього суспільства.

Звідси, очевидно, слід зробити і єдино можливий логічний висновок: наявність численного класу купців передбачає існування не якихось городищ або селищ общинно-родової формації, а міст, які цілком відповідали вимогам уже феодального суспільства.

Таким містом був принаймні в I-III сторіччях Київ, тобто Гунугард і Гуніборг часів Аттіли, тобто Метрополіс Птолемея, а може, й Басілея Геродота. І якщо французи нещодавно відсвяткували 2000-ліття своєї столиці тільки на тій підставі, що Юлій Цезар згадував серед переможених ним якесь плем'я паризієнів, а сам Париж засновано 500 років потому, — то ми мусимо взяти за рік народження нашого Києва принаймі той рік V століття до нової ери, коли Геродот відвідав Україну, хоча "столиця скіфів Басілея" вже давно існувала до часів Геродота.

Київ стояв над Дніпром, і стояв з незапам'ятних віків. І не обов'язково шукати слідів його саме там, де він був у часи Володимира та Ярослава, бо кожна епоха мала свої вимоги й до людей, і до міст. Стародавній Галич, наприклад, містився від Галича сучасного за 6 кілометрів, але ж не кажемо, що це різні населені пункти. З цього приводу надзвичайно цінною видається нам знахідка Г. М. та І. Г. Шовкоплясів у київському районі Оболонь: вони відкрили поселення II ст. до н. е. — II ст. н. е., що неабияк прислужилось історикам, подовжуючи біографію Києва в глиб античних часів.

Історія наша повна білих плям, історіографія рясніє плямами темними й ще більше — затемненими. Й цей справедливий докір, — як казав О. Вельтман, російський письменний минулого сторіччя, може, не досить озброєний археологічними матеріалами, зате щедро обдарований талантом ретроспективного аналітика, — лягає на сумління не так найдавніших істориків, як на істориків доби істинно варварської, коли старанність, доброчесність та прагнення об'єктивності, що існували раніше, почали в масовому порядку, при переписуванні античних свідчень та хронік, замінюватись невігласькими перекручуваннями, описками та свідомим підтасовуванням для наперед планованого вкорінення в історіографії неіснуючих фактів і дій, прийшлих династій та прийшлих народів-завойовників.

І наш святий першообов'язок вишукувати в полові нещирості й тенденційних перекручувань зерна правди — як би це не важко й на перший погляд безнадійно не здавалось.